

✎ BELTRAN PEPIÓ, Vicenç; MARTÍNEZ ROMERO, Tomàs; CAPDEVILA ARRIZABALAGA, Irene (eds.), 2018: *Ramon Llull, els trobadors i la cultura del segle XIII*, Florència, SISMELEdizioni del Galluzzo (Corpus des Troubadours, 7; Études, 5), XII + 272 p.

Aquest volum, publicat en el marc del projecte *Corpus des Troubadours* de l'Institut d'Estudis Catalans amb motiu de la commemoració del setè centenari de la mort de Ramon Llull, aplega vuit treballs que, des de perspectives diverses, proposen una contextualització de la figura i l'obra del pensador mallorquí en el panorama cultural i literari occitanocatalà del segle XIII. Les contribucions, a càrrec de diferents especialistes, han estat organitzades en tres seccions temàtiques: «La Mallorca de Ramon Llull», «Ramon Llull i Occitània», «Els trobadors i la literatura occitana».

La primera part consta d'un treball de l'historiador Antoni Riera i Melis que presenta el marc històric de la Mallorca en la qual va néixer i es va formar Llull. Partint d'aportacions bibliogràfiques i arqueològiques diverses, l'autor ofereix una síntesi de l'empresa militar que va culminar amb la conquesta cristiana de Mallorca i explica les principals transformacions demogràfiques, econòmiques, socials i polítiques que es van produir a l'illa com a conseqüència del repartiment del territori, de la repoblació cristiana i de la integració de Mallorca a la corona catalanoaragonesa.

La segona part del volum està formada per quatre treballs que estudien diferents aspectes de la producció lulliana i de la seva relació amb la tradició occitana. Miriam Cabré i Francesc Tous firmen conjuntament el primer capítol d'aquesta part, titulat «Els proverbis rimats de Ramon Llull i la poesia gnòmica occitanocatalana». Amb l'objectiu de dibuixar el context que propicià la producció proverbial rimada de Llull i d'alguns contemporanis seus, els autors presenten, en primer lloc, les principals tendències que marquen l'evolució de la literatura trobadoresca en vers a la Corona d'Aragó i descriuen les relacions que presenten les col·leccions d'amonestaments produïdes en àmbit occitanocatalà entre els segles XIII i XIV amb la tradició sapiencial bíblica i clàssica (Salomó, Cató, Sèneca). A continuació, analitzen cinc col·leccions en vers: els *Verses proverbiales* de

Cerverí de Girona; el *Libret de bos enenhamens* i el *Gardacors de mal* de Ramon de Cornet; els *Proverbis de la Retòrica nova* i els *Proverbis d'ensenyament* de Ramon Llull. L'atenció a les estratègies de presentació dels reculls, l'estructura, els recursos i els motius o temes que presenten permet observar els trets comuns i les singularitats d'aquestes col·leccions. Aquesta contribució mostra clarament que la producció gnòmica lulliana no es pot estudiar i valorar sense tenir en compte la tradició proverbial i de poesia didàctica coetània.

Josep E. Rubio, a l'article «Ramon Llull front a la joglaria: de la crítica moral a l'aprofitament estratègic», ressegueix les principals línies que expliquen la crítica de l'ofici dels joglars i la reforma defensada per Llull en diverses obres. L'autor se centra en el capítol 118 del *Llibre de contemplació* dedicat als joglars, que descriu tenint en compte la doctrina lulliana de les intencions, l'analogia entre la realitat visible i l'espiritual que basteix les distincions dedicades a les sensualitats, i l'anomenat «pecat de la llengua» (*adulatio*). També analitza com es vehiculen aquests elements en la crítica de la joglaria que forma part d'episodis narratius (capítol 48 del *Romanç d'Evast e Blaquerua* i capítol 157 del *Llibre de meravelles*) i els posa en relació amb algunes veus coetànies que critiquen el pecat d'adulació. Per últim, Rubio analitza la repartició de papers que proposa Ramon al final del *Desconhort* —quan assenyala que sigui l'ermità qui actuï com un joglar a la cort papal— i observa que respon a un aprofitament de tres oficis (mestres, joglars i missioners) que requereixen estratègies comunicatives diferents.

Simone Sari, que signa el capítol «La poesia come espressione letteraria lulliana», també dedica una secció al tractament lullian de la joglaria i de l'art dels trobadors. En aquest cas, però, el tema és pres com a punt de partida per explicar com Llull aprofita i transforma la tradició poètica del seu temps. Sari se centra en l'estudi de la producció rimada lulliana: en primer lloc, presenta les obres escrites en noves rimades, en destaca els principals trets formals i subratlla les relacions que presenten amb altres obres de la tradició; en segon lloc, presenta les obres escrites en altres formes mètriques, en les quals remarca, a més de les connexions formals amb altres textos

poètics occitans, l'ús de recursos com el cant, la presència de diferents veus o l'emergència del jo, que l'autor explica en relació amb les estratègies de promoció i difusió del missatge lullian.

El treball de Joan Santanach, titulat «La circulació de la *Doctrina pueril* a Occitània: de nou sobre l'aportació de Ramon Llull a la literatura en llengua d'oc», analitza la difusió de textos lullians en llengua i en terres occitanes. L'autor se centra, sobretot, a estudiar dos volums miscel·lanis occitans del segle XV que inclouen passatges de la *Doctrina pueril* copiats entremig de fragments de la *Legenda aurea*, la *Somme le roi* i altres preceptes cristians. Santanach reconstrueix detalladament l'organització d'aquests materials en tots dos reculls, subratlla el grau d'intervenció dels compiladors i el tipus d'innovacions que presenten els textos i assenyalen els possibles contextos de producció i l'ús d'aquests volums entre comunitats de laics amb interessos espirituals. L'article posa de manifest que l'estudi textual dels manuscrits pot ajudar a reconstruir els seus espais de producció i circulació i, en aquest sentit, mostra que la *Doctrina pueril* circulava, també, fora dels canals de difusió habituals de la producció lulliana.

La tercera part del volum consta de tres treballs que se centren en diferents corrents de la literatura occitana del segle XIII: l'enciclopedisme, la poesia religiosa i el discurs moral de la poesia dels trobadors. Irene Capdevila Arrizabalaga, a l'article «L'enciclopedisme a Occitània en temps de Ramon Llull», estudia l'evolució del gènere enciclopèdic en la literatura medieval occitana. Partint dels trets definits per Bernard Ribémont com a característics de l'enciclopedisme, l'autora se centra en l'anàlisi de quatre textos: el tractat *De quatre vertutz principals* de Daude de Pradas —testimoni del caràcter paraenciclopèdic de la poesia trobadoresca—, el *Tesaur* de Peire de Corbiac, el *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud i l'*Elucidari de las proprietatz de totes res naturals*. Les taules que s'adjunten al final de l'article (177–191) completen la informació sobre l'estructura i l'organització temàtica d'aquestes obres.

El treball de Barbara Spaggiari, «La poesia religiosa anònima, qualche decennio dopo», completa i actualitza alguns aspectes de l'article fonamental de l'autora sobre la poesia religiosa anònima catalana o occitana (1977). Després de

descriure els trets principals del poema del corpus, l'autora centra sobretot l'atenció en qüestions textuales, encara que també subratlla alguns aspectes interessants sobre formes i motius trobadorescos presents en algunes peces del corpus i sobre el desenvolupament del *planctus Mariæ*. Proposa una nova edició de dos textos: d'una banda, del goig «Verge, alegria», copiat al ms. 486 de la Biblioteca de Catalunya; de l'altra, del poema «Aujhat, baros, que passat per la via», conservat en cinc testimonis. La transmissió d'aquest text permet resseguir una estratificació de la tradició en dues versions i posa de manifest l'evolució del *planctus* primitiu cap a la *compassio Mariæ*.

Finalment, Sergio Vatteroni, a l'article «Osservazioni sul discorso morale nei trovatori», planteja la necessitat d'estudiar la poesia de caràcter moral i satíric des del punt de vista de la modalitat discursiva i no dels gèneres poètics. L'autor il·lustra aquesta perspectiva d'estudi a partir d'alguns poemes de Peire Cardenal, en què el discurs moral està relacionat amb la finalitat didàctica de la maledicència i amb la imatge del trobador com a mestre. Vatteroni se centra, sobretot, en l'última estrofa del poema «Predicator»: en primer lloc, contextualitza la represa d'un *gap* de Marcabré i analitza la relació entre discurs moral i discurs amorós en diversos poemes; en segon lloc, valora l'ús del terme *sermon* per identificar el text, freqüent entre alguns trobadors (al costat de termes com *predicar*, *repandre*, *encolpar*, *castiar*) per remarcar el valor moral del seu discurs. L'estudi planteja una línia de recerca interessant pel que fa a l'anàlisi del discurs de la poesia trobadoresca, sobretot des del punt de vista de la presència de trets propis del registre moral en el discurs amorós.

El volum es tanca amb el llistat de bibliografia citada als diversos treballs i amb una selecció d'imatges d'alguns manuscrits conservats a la Biblioteca de Catalunya que contenen obres lullianes o poesies dels trobadors: un recull de poemes lullians del segle XIV (ms. 2017), manuscrits miscel·lanis que contenen la *Doctrina pueril* (mss. 700 i 3187) o el *Llibre de l'orde de cavalleria* (ms. 12), el manuscrit del segle XV que copia els dos primers llibres del *Llibre de contemplació* (ms. 2007), el cançoner Sg (ms. 146) i el cançoner *Vega-Aguiló* (ms. 7-8). És una llàstima, però, que aques-

tes imatges no es contextualitzin o s'expliquin, ja que això facilitaria als lectors que no estan familiaritzats amb aquests manuscrits d'identificar-los i relacionar-los amb els aspectes tractats al llibre.

En resum, el conjunt de contribucions que aplega aquest volum aporta plantejaments i resultats nous en l'estudi de la literatura doctrinal, moral i religiosa dels segles XIII i XIV, sobretot pel que fa a la consideració dels models literaris i culturals i al tractament que pot fer-ne un determinat autor en funció dels seus objectius i dels possibles destinataris. Especialment en el cas dels treballs dedicats a la producció de Ramon Llull, es posa de manifest la importància de continuar estudiant l'obra lul·liana en relació amb l'evolució de les tradicions didàctiques i poètiques del seu temps. En definitiva, doncs, aquest llibre recull perspectives d'estudi que sens dubte cal tenir en compte de cara a treballs futurs, tant de l'obra lul·liana com de la literatura enciclopèdica, religiosa i moral produïda en llengua occitana.

Anna Fernàndez-Clot

✎ COURCELLES, Dominique de (ed.), 2018: *Les formes laïques de la philosophie. Raymond Lulle dans l'histoire de la philosophie médiévale*, Tournhout, Brepols (Instrumenta Patristica et Mediævalia, 81), 256 p.

El volum recull alguns dels estudis presentats al col·loqui «À partir de Raymond Lulle: la philosophie des laïcs et l'hybridation des savoirs», que es va celebrar a París el maig del 2016, en ocasió de l'Any Llull. Les aportacions es distribueixen en tres eixos: 1) Noves formes místiques i polítiques; 2) Ramon Llull a París entre filosofia i teologia; 3) Contrapunts i desenvolupaments lul·lians d'una filosofia per als laics.

El primer itinerari està encapçalat per un estudi introductori de Dominique de Courcelles, «L'Art lul·lià, la dernière révélation divine?» (13–40), en el qual l'organitzadora del col·loqui parisenc exposa l'Art lul·lià a partir de la il·luminació de Randa, interpretada com a escena arquetípica, i la comparació amb la de sant Francesc. La realització d'aquesta revelació a través del «millor llibre del món» es posa en relació amb la idea de *liber* de sant Bonaventura: l'home necessita un mediador per tornar al seu Creador, i aquesta mediació es realitza a través del Fill, que és el *liber sapientiæ*. La divulgació de l'Art en tots els sectors també es du a terme a través del multilingüisme característic de la producció lul·liana, i la condició laical de mestre Ramon justifica el seu interès per l'ús del català i de l'àrab. Aquí l'autora fa un excurs sobre els *Cent noms de Dieu* que conté algunes imprecisions. La data de redacció de l'obra no pot ser el 1288 (31), ja que aquesta obra pertany a l'Art ternària, com ja havia indicat R. D. Hughes¹ i com confirmen els treballs recents de qui signa aquesta ressenya, en els quals es pot trobar també informació sobre la «doxologia lul·liana» que s'ha de recitar després de cada salm/capítol de l'obra. La competència que els *Cent noms* lul·lians estableixen amb l'Alcorà, que és el fulcre d'aquest apartat, va ser analitzat per Óscar de la Cruz,² el qual explica molt bé les raons que

1. R. D. Hughes, «Deification/Hominification and the Doctrine of Intentions: Internal Christological Evidence for Re-dating *Cent noms de Dieu*», *Studia Lulliana*, 41, 2001, 111–115.

2. Ó. de la Cruz, «El op. 38 *Cent noms de Dieu* de Ramon Llull como poesía anticoránica», *Revue des sciences religieuses*, 90.4, 2016, 491–516.